

NARODNI NAZIV HRVATSKOG JEZIKA TIJEKOM HRVATSKE POVIJESTI

Benedikta Zelić-Bučan

(Svršetak)

Naskoro se pokazalo da su ilirske kombinacije hrvatskih preporoditelja bile neosnovane, da svaki južnoslavenski narod (Slovenci i Bugari, a kasnije i Makedonci) zbog jačanja vlastite narodnosti radi na izgradnji vlastita književnog jezika, i to polazeći upravo od onih elemenata koji ih najviše razlikuju, a ne približuju susjednim i srodnim narodima. Preostalo je da književno jezično jedinstvo izgrade još eventualno samo Hrvati i Srbi. U tom smislu je i došlo do književnog dogovora u Beču 1850. godine. Međutim to je bio privatni dogovor nekoliko jezikoslovaca koji nije nikoga obvezivao. Osim toga glavni predstavnik srpske strane na tom dogovoru Vuk Stefanović Karadžić nije tada bio ni kod kuće prihvaćen ni u Vojvodini gdje su mu se žestoko opirali pristaše slavenosrpskog jezika kao književnog, ni u kneževini Srbiji, koja je njegovu reformu prihvatila tek 1868. godine. Međutim i predstavnici ideje o izgradnji jedinstvenog književnog jezika za Srbe i Hrvate nisu se slagali. Postojale su značajne razlike između Gajeva jezika i tzv. zagrebačke škole s jedne i Karadžićeva jezika s druge strane. Karadžićeva verzija pobijedila je u Hrvatskoj tek pod kraj stoljeća, a ni onda nije sasvim, jer je ni onda nisu svi prihvatili, ali je tada bila već napuštena od Srba u Srbiji, koji su se u međuvremenu orijentirali na vojvodanski-šumadijsko ekavski govor. Potpuno jedinstvo književnog jezika tako nije bilo postignuto niti između Hrvata i Srba.

Iako je ilirski pokret bio zatalasao široke građanske slojeve u sjevernoj Hrvatskoj, u Dalmaciji je dugo pružan otpor Gajevoj koncepciji i reformi. Nosioc tog otpora bio je Ante Kuzmanić sa *Zorom dalmatinskom*. Zora je prihvatila Gajev pravopis tek od početka 1849. godine. Glavni motiv Kuzmanićeva otpora bila je Gajeva koncepcija stvaranja zajedničkog književnog jezika za sve južne Slavene, prihvaćanje narodnog govora za osnovu jezika, a zanemarivanje bogate hrvatske ikavske književne tradicije. »Mi smo Horvati i horvatski trebamo pisati!« bila je Kuzmanićeva deviza.⁶⁸ A kada se Kuzmanić 1848. godine ipak pokolebao i prihvatio Gajevu reformu, Kuzmanića napuštaju njegovi dalmatinski pristaše, jer da se neće povoditi za njim »sliedeći twardost serbiansku«. ⁶⁹

⁶⁸ R. Petrović, n. dj., str. 116., bilj. 291.

⁶⁹ Isto, str. 115., bilj. 287.

Premda neki ugledni hrvatski lingvisti smatraju da je u ondašnjim političkim uvjetima odabiranje ijekavskog novoštokavskog govora za osnovu jedinstvenog književnog jezika bio jedini mogući izbor, iako bi za tu svrhu s lingvističke strane bili možda prikladniji i čakavski i kajkavski dijalekat,⁷⁰ ja bih se priklonila mišljenju onih koji smatraju da je ipak šteta što nije bilo više snošljivosti i duha suradnje između Gaja i Kuzmanića,⁷¹ što nije upravo ikavsko narječje s bogatom baštinom ikavske čakavske i štokavske hrvatske književnosti postalo osnovica izgradnje jedinstvenog hrvatskog književnog, odnosno standardnog jezika. Taj govor je najrasprostranjeniji među Hrvatima, jer ga govore Slavonci, Bosanci, Hercegovci, Dalmatinci i Ličani. A što je posebno važno, ikavsko narječje je *samo hrvatsko* narječje. Kada su svi južnoslavenski narodi vođeni zdravim instinktom u izgradnji svog standardnog jezika pošli od načela što jače diferencijacije, a jedini Hrvati vođeni snovima od načela konvergencije šteta je što i hrvatski preporoditelji nisu pošli tim istim putem. Bili bismo izbjegli mnoge daljnje zablude i glavobolje i ne bismo još i danas u mnogim važnim pitanjima hrvatskog standardnog jezika bili tamo gdje smo bili 1861. godine.

U administrativno odvojenoj Dalmaciji hrvatski narodni preporod je započeo donekle slično kao i u sjevernoj Hrvatskoj: ne pod hrvatskim narodnim imenom: nego u dalmatinskim učenim krugovima već uobičajenim imenom *slovinskim* (u grkoistočnim krugovima radije u verziji: *slavjanski*). No za razliku od iliraca koji su razlikovali književno ime ilirsko od narodnopolitičkog imena hrvatskog, u Dalmaciji je pod tim imenom započeo i *narodni* preporodni pokret. Pavlinović je objasnio Račkome tu pojavu tako što to ime slovinsko prihvaćaju i autonomaši, njemu je sklona vlada, a imenu hrvatskome se opiru mnogi pravoslavci, koji vole isticati srpstvo kao oznaku svoje crkve, a po malo i narodnosti, pa oni eto u ime sloge zatajuju svoje narodno ime hrvatsko i ističu ime slovinsko-slavjansko koje im je svima zajedničko.⁷² No treba priznati da su narodnjaci u Dalmaciji pod Pavlinovićevim vodstvom mnogo prije izišli na čistac u pogledu političkog programa i imena. Već 1869. godine razradio je Pavlinović s nekolicinom istomišljenika politički program stranke, kojem je bila osnova političkog djelovanja: hrvatska nacionalna svijest i hrvatsko državno pravo. Taj program je uz manje potrebe i sukobe u vodstvu, 70. godina postao politička platforma djelovanja narodne stranke u Dalmaciji.

⁷⁰ Usporedi D. Brozović, Jezično značenje hrvatskog narodnog preporoda, KOLO, br. 8-9-10/1966., str. 249.-254.

⁷¹ Usporedi Z. Vince, Pogledi na jezična pitanja u Dalmaciji u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda, KOLO, br. 8-9-10/1966., str. 248.

⁷² S. M. Traljić, Pisma Mihovila Pavlinovića Fr. Račkome i J. J. Strossmayeru šezdesetih godina 19. stoljeća, Radovi instituta JAZU u Zadru, sv. X., Zadar, 1963., str. 403.

Što se tiče imena jezika – borba za uspostavu hrvatskog jezika u javni život pokrajine bila je temeljna značajka borbe narodnog preporoda u Dalmaciji, pa je pitanje jezika ovdje bilo neobično važno – i tu se izišlo na čistac nekako lakše i brže, jer su se hrvatski narodnjaci u Dalmaciji već mogli koristiti iskustvima i razočaranjima onih iz sjeverne Hrvatske. Iako je relativno brzo napušteno slovinstvo kao kočnica buđenju i jačanju hrvatske nacionalne svijesti, u pitanju imena narodnog jezika dileme su dolazile od sve jačeg isticanja srpstva ne samo kao oznake crkvene pripadnosti, nego i kao nacionalna oznaka pripadnika grkoistočne crkve. Kako su pak u Dalmaciji šezdesetih godina oko Narodne stranke bili okupljeni kao u jedinstvenom narodnom pokretu i Hrvati i Srbi, to se često na stranicama Narodnog lista moglo pročitati pridjev *hrvatsko-srpski*, *hrvatski ili srpski* kao oznaka jezika, pa čak i kovanicu *Srbo-Hrvati* kao oznaka naroda. S raščišćavanjem pojmova u političkom pravcu, s odbacivanjem: slovinstva, srbohrvatstva, jugoslavjanstva i drugih amalgamirajućih atributa, kao i od vlade protežiranih i sugeriranih atributa, *dalmatinstvo*, *slavodalmatinstvo* koji su imali istu političku tendenciju da suzbiju buđenje i afirmaciju hrvatstva u toj kolijevci hrvatske države, u pokrajini u kojoj je seljački narod još do u XIX. stoljeće, sačuvao uprkos vjekovnoj odijeljenosti hrvatsku svijest i ime hrvatskog jezika,⁷³ i to ne samo pučanstvo katoličke, nego i ono grkoistočne crkve,⁷⁴ Pavlinović je bez kolebanja raščistio i pitanje naziva narodnog jezika. Odbacivši sve druge nazive kao štetne i od neprijatelja hrvatskog naroda i države proturivane, on odlučno stoji uz pravo naroda da svoj narodni jezik naziva svojim narodnim imenom, imenom hrvatskim.

Što se pak jezika srpskoga živilja tiče, Pavlinović nije bio protivan da Srbi u Hrvatskoj, ako žele, i svoj jezik nazivaju svojim narodnim imenom. »Bratu

⁷³ Jagić je zabilježio prema pripovijedanju Antuna Mažuranića zgrade s putovanja Lj. Gaja, V. Karadžića i Antuna Mažuranića po Crnoj Gori i Dalmaciji 1841. godine. Kamo god su došli, narod im je na pitanje odgovarao da govori hrvatskim jezikom. I kada se napokon Karadžić ponadao da je pronašao jednog Srbina u Orebiću na Pelješcu, jer je tamo upitani čovjek Karadžiću odgovorio da ga razumije, Mažuranić je priupitao tog Orebićanina da li je on što čuo o hrvatskom jeziku, na što mu ovaj odgovori: »Ta kako ne bi. Ta to je ono, što mi ne pada namah na um. I mi smo *Hrvati* i govorimo hrvatski.« (navedeno prema Z. Črnja, n. dj., str. 426.). Ocjenjujući povijesno značenje Mihovila Pavlinovića R. Petrović u navedenoj knjizi ističe da je on prvi u Dalmaciji »ukazao na hrvatstvo kao na ono ime koje postoji u seljačkom narodu i pod kojim će Dalmacija doživjeti svoju punu nacionalnu afirmaciju«. (N. dj., str. 275.)

⁷⁴ Do tada su i učeni pripadnici grkoistočne crkve u Dalmaciji svoj jezik nazivali hrvatskim. Značajan je u tom smislu govor zastupnika u Carevinskom vijeću u Beču 1848. godine, *Božidara Petranovića* pred biračima u Kninu, većinom grkoistočne vjere, koji im je kazao i ovo: »Mi smo Hrvati. Nastojat ću da se mili naš hrvatski jezik što prije uvede u škole i u sudove.« (M. Pavlinović, *Misao hrvatska i misao srpska u Dalmaciji, Zadar, 1882.*, bilj. 1. na str. 4.) Isti Petranović je 1852. godine pisao članu vrhovnog sudišta u Beču, bar. Ožegoviću »nek nam barem svjetli ban i gosp. Mamula izrade, da se kazivanje svjedoka i obtuženika, ako su Hrvati, hrvatski piše.« (Isto, str. 7.) Kasnije se Petranović nalazio među prvohorcima srpske nacionalne misli u Dalmaciji.

i sudržavljaninu, pustiv srbsko ime, da se njime ponosi, ko vjerozakonskim narodnim imenom, dok sam ne uvidi svoju bludnju, mogu mu, dà, pustiti da to ime nadije i svom jeziku. Ali da ja, svoj hrvatski jezik nazovnem hrvatsko-srbskim jezikom, to je od mene pitati: ili da izpovjedim, da nemam vlastitoga jezika; ili da mi je taj oplemenjen i popravljen smjesom srbskoga jezika.«⁷⁵ »... dva različna naziva jednoga istoga jezika složiti u jedan. to mi se čini gore, nego da mi tko kaže: ja idem (= jedem) kruha–hleba, ili: dišem vazduh–zrak. To su bezposlice, koje proizlaze iz neopravdane popustljivosti s jedne strane, a s druge opet iz one nehrvatske požude, nalik požudi neprave majke, pri sudu Salamunovu.«⁷⁶ Ako bi pak Srbi htjeli da upotrebljavaju upravo takav dvojni naziv, Pavlinović nema ništa protiv toga *kako* će oni zvati jezik, nego *iz kojih pobuda* će ga tako zvati. »Ja te nazivne srbo-hrvate niti štujem, niti psujem. Ali neka od Hrvata ne pitaju da ovi ne zovu čisto *hrvatskim*, jezik i narod svoj hrvatski. Hrvatom ne smetaju ničiji nazivi: ali bi im smetale nehrvatske težnje, koje bi sama njihova nesvjestica podupirala, kad bi se dali nasukati na dalje pustolovine.«⁷⁷

Mi danas iz retrospektive i iskustva od jednog stoljeća možemo tek pravilno ocijeniti i shvatiti kako je velik i dalekovidan bio ovaj naš hrvatski političar i ideolog hrvatstva. Bio je političar velikog dometa, ali na žalost male političke moći: tek zastupnik na pokrajinskom saboru jedne administrativno-politički odijeljene hrvatske pokrajine. Njegov se glas malo čuo, a još manje uvažavao preko Velebita gdje su posljedice preporodnih iluzija još dugo zamagljivale vidike tamošnjim odgovornim hrvatskim političarima.

Hrvati su u doba hrvatskog narodnog preporoda postupali na način jedinstven u povijesti europskih naroda: bili su spremni odreći se i svog jezika i svog narodnog imena za volju izgradnje jedne imaginarne nacionalne i jezične cjeline. »Bila je to – kako reče Krleža – smionost samozatajna koju je mogao da nadahne samo bezazleni idealizam bez ikakvih skrivenih misli ili kombinacija.«⁷⁸ Samo je činjenica da bezazleni idealizam u politici nije nikad predstavljao pozitivnu osobinu. Ostali južnoslavenski narodi ne samo da nisu išli tim putem, nego su u konstituiranju svog vlastitog književnog jezika odabrali kao osnovu ono narječje kojim su se najviše razlikovali od ostalih susjednih i srodnih naroda. I s punim pravom, jer kako je pravilno uočio i začudnom iskrenošću istaknuo makedonski revolucionar Krste Cvrenkovski »ta isticana etnička srodnost imala je krupne negativne posljedice na brže nacionalno konstituiranje naroda na ovom prostoru . . . Ono što je omogućilo

⁷⁵ Pavlinović, Hrv. razgovori, IV. izd., Zadar, 1877., str. 177.

⁷⁶ Isto, str. 178.

⁷⁷ Na istom mj.

⁷⁸ Uvodna riječ na znanstvenom savjetovanju u Zagrebu o 130. godišnjici hrvatskog narodnog preporoda, KOLO, br. 8–9–10/1966., str. 131.

da se iz te slavenske mase formiraju nacije, upravo je ta različnost, koja nije izmišljena, i nije umjetno stvorena, nego je rezultat povijesnog trajanja.«⁷⁹ Govoreći o poslijeratnom razdoblju kada se postepeno, ali ustrajno prišlo obračunavanju s takvom praksom isticanja i naglašavanja etničke srodnosti u ime imaginarnog jedinstva, on je konstatirao: »Zapravo je borba određenih slavenskih naroda na ovom prostoru – makedonskog, hrvatskog, slovenskog, u čitavom poratnom razdoblju i u težnji da se konstituiraju kao suvremena nacija – bila borba za isticanje razlika a ne sličnosti. Kad bi se podali tendencijama sličnosti, bili bi asimilirani i jedan i drugi i treći narod.«⁸⁰ A hrvatski političari i jezikoslovci ne samo u preporodno doba, nego još čitavo jedno stoljeće opetovano su izgrađivali politiku prema susjednim i srodnim narodima na osnovi isticanja tih etničkih, pa i jezičnih sličnosti, optužujući zdrav nacionalni osjećaj svojih srodnika što ih ne slijede na tom samoubilačkom putu. Pravo je čudo kako je hrvatski narod ipak uspio odoljeti svim tim pritiscima i neprijateljskih režima i zabludama onih svojih sinova koji su mu morali biti vođe, te očuvati svoju nacionalnu samobitnost. Tu opreku između hrvatske politike i hrvatskog narodnog bića najljepše je izrazio Miroslav Krleža kada je konstatirao: »Hrvati odriču se stoljećima svoje vlastite individualnosti za volju neke više, imaginarne integracije, precjenjujući snage svoje vlastite fantazije dobronamjerno, povjerljivo, nekritički, smiješni kao zrakoplovcima, lutajući za priviđenjima, nikako ne nastojeći da spoznaju kako im se snovi ne podudaraju sa zbiljom. Ova zbilja dostojanstvenija je od svih jalovih fantazama, to je zbilja nesretnog naroda koji se bori za svoj opstanak vjekovima krvavo i teško, i koji je nadživio pokoljenja svojih osvajača uvijek dosljedan jednostavnoj devizi, da tuđe ne će, a svoje ne da.«⁸¹

IV. *Ime hrvatskog jezika u zakonskim normama*

U dosadašnjim poglavljima raspravljali smo o tome kako su pojedini književnici, pokreti ili narodne mase nazivale svoj jezik. Na kraju nam još preostaje da pogledamo kako je u prošlosti to pitanje imena hrvatskog jezika bilo zakonski normirano.

Znamo da je hrvatski narod najdulje od svih europskih naroda zadržao u upravi latinski jezik, sve do 1848. godine. Prema tome, prije tog vremena, dok hrvatski jezik još nije bio postao službeni jezik administracije i nastave,

⁷⁹ U članku: Republika kao država, VUS, 16. XII. 1970., str. 12.

⁸⁰ Na istom mj.

⁸¹ Croatica-glosa: Fantastica i stvarnost, FORUM, br. 1/1963., str. 165.

nije ni moglo biti zakonskih odredaba o službenom nazivu hrvatskog jezika.⁸² Ipak već u jednom zakonskom članku iz 1790. godine imamo latinsku formulaciju hrvatskog jezika, koji je bio obvezan kao komandni jezik u banskoj vojsci. Dajući naputak svojim poslanicima za zajednički hrvatsko-ugarski sabor, hrvatski sabor zaključuje da će hrvatski poslanici tražiti da i nadalje u Hrvatskoj bude službeni jezik latinski, izuzevši bansku vojsku »*pro quo nazionale idiomata Croaticum adhibeatur*«. ⁸³

Posljednji staleški sabor 1847. godine zaključio je da se *narodnom* jeziku ima dati odsele ona čast koju je do tada uživao latinski jezik. Taj zaključak ponovio je i sabor 1848. godine. No zbog revolucije, rata s Madžarima i Bachova apsolutizma za vrijeme kojeg se nije sabor nikako sazivao, hrvatski državni sabor nije imao mogućnosti da tu odluku provede u djelo, iako je ona bila sankcionirana kraljevim ručnim pismom od 7. travnja 1850. godine.⁸⁴ Tako sabor do obnove ustavnog života 1861. godine nije bio u mogućnosti da tu odluku provede u djelo, a niti da pobliže precizira naziv tog službenog narodnog jezika. Ta je zadaća pala u dužnost saboru 1861. godine. Prijedlog u tome smislu dao je na XIII. saborskoj sjednici 18. svibnja zagrebački veliki župan Ivan Kukuljević. U tom prijedlogu Kukuljević se u imenu jezika poveo za državopravnim imenom nazvavši ga: jezik *hrvatsko-slavonski* uzimajući kod toga u obzir tadanji stvarni, a ne i pravni opseg hrvatske države.

U raspravi o tom saborskom prijedlogu koja je uslijedila na 52. saborskoj sjednici 10. kolovoza došle su do izražaja sve negativne posljedice dugotrajne teritorijalne rascjepkanosti hrvatskih zemalja, kao i neprevladanih ilirskih jugoslavenskih iluzija. Ovima je pridobila i nova politička činjenica, čiju dalekosežnost ondašnji zastupnici nisu dovoljno jasno shvaćali. Između ovih dviju sjednica, XIII. na kojoj je prvi put podnesen prijedlog da se narodni jezik uvede u upravu zemlje i 52. sjednice na kojoj se o tom prijedlogu u nešto izmijenjenoj formulaciji raspravljalo, izglasao je sabor zaključak o priznanju Srba u Hrvatskoj kao posebne etničke zajednice.⁸⁵ A taj već ranije usvojen zaključak čije dalekosežno značenje hrvatski zastupnici nisu shvatili, koji je i izglasan zapravo tako što su srpski predlagači tog zaključka polazili sa stajališta da su Hrvati i Srbi, iako bliska braća, ipak dva različita naroda,

⁸² Narodni naziv hrvatskog jezika bio je, kao što smo vidjeli i tijekom razlaganja u I. poglavlju ove radnje, unesen i ranije u neke zakonske akte (Vinodolski zakon, Razvod istarski), ali su ti pravni dokumenti imali ograničenu lokalnu vrijednost, a mi ovdje govorimo o takvim zakonskim normama koje bi hile obavezne za čitavo područje hrvatske države, a to su do 1918. godine bili samo sankcionirani zakoni hrvatskog državnog sabora kao vrhovnog hrvatskog zakonodavnog tijela.

⁸³ Prema izlaganju Matije Mesića na 35. sjednici 1861. godine. – Stenografički zapisi... str. 390.

⁸⁴ F. Šišić: Pregled povijesti hrvatskog naroda, II. izd., Zagreb, 1962., str. 430.

⁸⁵ Usp. Šidak-Gross-Karaman-Šepić, Povijest hrvatskog naroda 1860-1914, Zagreb, 1968., str. 35.

a hrvatski ga zastupnici usvojili polazeći sa suprotnog stajališta da su i oni koji su se od nekog vremena počeli nazivati srpskim imenom zapravo samo dio istog hrvatskog naroda, jer vjera ne može biti mjerilo narodnosti, pa je prema tome svejedno priznali oni postojanje Srba ili ne, jer se ionako radi o istom narodu. No sada se moralo voditi računa upravo o tom ranijem zaključku, pa Kukuljević sada sasvim samoinicijativno mijenja donekle svoj prijašnji prijedlog, pa je tako umjesto hrvatsko-slavonski, predložio naziv *hrvatsko-srpski*. U povijesti hrvatskog jezika ovakva formulacija tada je spomenuta po prvi put kao mogući službeni naziv hrvatskog jezika. Kukuljevićevo obrazloženje je sasvim u samozatajnom duhu hrvatskih iliraca. »Nama mora svejedno biti, ako nam je do budućnosti naroda stalo, koja god grana u budućće prednjačila bude. Ali priznati moramo, da samo u slozi tih dviju granah sreća naroda stoji, dočim u neslozi njihovoj leži propast čitavoga jugoslavenstva, te stoga bi želio, kad smo već jednom priznali, da u trojednoj kraljevini Srbaljah imade, da također imenu srbskomu glede jezika našeg narodnog častno mjesto podamo, pa da taj jezik hrvatsko-srbskim nazovemo.«⁸⁶ Njegov prijedlog podržao je u diskusiji Slavoljub Vrbančić, ali uz napomenu: »za izbjeci svoj neslogi, jedino s toga razloga, jer drugoga ne znam, pristajem uz prijedlog, da se zove hrvatsko-srbski jezik.«⁸⁷ Podržali su ga i Srbi Mojsije Baltić (on je tražio još ravnopravnost za ćirilicu) i Ivan Obradović. Ivan Vardijan je htio pomiriti oba Kukuljevićeva prijedloga, pa ranijem geografskom nazivu pridodati još i srpsko nacionalno obilježje i predložio naziv *hrvatsko-slavonsko-srbski*,⁸⁸ na što je reagirao satirom Ivan Vončina dobacivši: »Kad se već stalo raditi o tom da liepi naš jezik imade naslov što veći i ogromniji, biti će i meni prosto, k uzmoženju toga naslova nješto doprijeti, stoga predlažem da se naš jezik zove: *hrvatsko-slavonsko-dalmatinsko-primorski*, pak da taj naslov bude što dostojanstveniji i savršeniji, dodajmo mu jošte i *bunjevački*.« Njegova satirična primjedba izazvala je smijeh u sabornici, a on je ozbiljno nastavio predloživši naziv *jugoslavenški*, pod kojim se mogu naći svi hrvatski krajevi i svi dijelovi naroda zadovoljiti.⁸⁹ Njegov prijedlog poduprli su mnogi hrvatski zastupnici: Adolf Veber, Dragutin Jelačić, Franjo Lovrić i Josip Vuščić. Ali su mu se žestoko oprli zastupnici Srbi Gervazio Petrović i Ivan Obradović. Njihovi argumenti su potpuno oprečni od onih hrvatskih zastupnika. Oni ne priznaju da Hrvati i Srbi imaju isti jezik, pak se ne može službeni jezik Kraljevine Hrvatske ni nazvati jedin-stvenim imenom, makar to ime i ne bilo hrvatsko. Petrović predlaže da se

⁸⁶ Sten. zapisi, str. 617.

⁸⁷ Na istom mj.

⁸⁸ Isto, str. 618.

⁸⁹ Na istom mj.

jezik nazove po najrasprostranjenijem dijalektu, držeći svakako da su svi štokavci Srbi, pa prema tome čiji dijalekt bude brojniji nek se prozove ili samo hrvatski ili samo srpski jezik.⁹⁰ Obradović podržava Kukuljevićev prijedlog o imenu hrvatsko-srpski, ali s drugačijom motivacijom nego Kukuljević. On kao ni Petrović ne priznaje jedinstvo jezika: »Svaki se narod pozna po jeziku; uzmimo na pr. u Hrvatskoj, naći ćemo od Primorja počamši do Varaždina jezik hrvatski. Uzmimo pako od Kotora do Ugarske naći ćemo kako se piše u Biogradu itd.«⁹¹

Matija Mesić pokušava posredovati između ta dva suprotna stajališta. Ne priznaje da je jezik Hrvata i Srba različit, iako ga svaki od ta dva naroda naziva svojim narodnim imenom. Zato on traži izlaz za nuždu i upućuje sabor na presedan koji je učinio odbor za izradu pravila Jugoslavenske akademije, koji se je već mcrao pozabaviti tim pitanjem. U Akademiji su, priznajući žalosno stanje naše domovine, kao i to da nisu prikladni dugački nazivi »priznali su potrebu i učinili nješto, čemu će se mnogi čuditi, a čemu će se i potomstvo čuditi, (podvukla B. Z.-B.) to jest, nazvali su naš jezik hrvatskim ili srbskim.« Stoga i on pristaje uz nešto izmijenjenu Kukuljevićevu formulaciju, uz naziv *hrvatski ili srbski*.⁹² Avclin Čepulić smatra da ni jedno od predloženih imena nije sasvim prihvatljivo, svakom će se naći neka zamjerka s jedne ili druge strane, pak predlaže da se u nazivu ne spominje nikakovo ni geografsko ni narodno ime nego da se jednostavno kaže: *narodni u trojednoj kraljevini jezik*.⁹³ Slične formulacije kao Čepulić dali su još neki zastupnici, Robert Zlatarović: *narodni jezik u trojednoj kraljevini*,⁹⁴ Petar Očić: *narodni jezik ovih kraljevinah*.⁹⁵

Kada su se tako izredali mnogi govornici predlažući sve moguće nazive, a ni jedan nije istupio s prijedlogom da se jezik i službeno nazove narodnim imenom hrvatskim, onako kako su ga stoljećima nazivali u svojim spisima i književnim djelima hrvatski književnici i kako ga je nazivao i još uvijek ga samo tako naziva hrvatski puk, kako su ga nazivali i isti zastupnici tijekom rasprave, predsjednik Josip Briglević stavio je na glasanje četiri prijedloga. Prema stenografskim zapisima sabora rezultat glasanja bio je slijedeći: za naziv *hrvatsko-slavonski*: nitko; za naziv *narodni*: velika manjina; za naziv *hrvatski ili srbski*: manjina, a za naziv *jugoslavenski*: većina.⁹⁶ Nakon daljnje diskusije o drugim točkama zakonskog prijedloga o uvođenju narodnog jezika prihvaćena je toč. 1. istog zakona u Vrbanićevoj formulaciji i glasila

⁹⁰ Isto, str. 619.

⁹¹ Na istom mj.

⁹² Na istom mj.

⁹³ Na istom mj.

⁹⁴ Isto, str. 618.

⁹⁵ Isto, str. 619.

⁹⁶ Isto, str. 620.

je: »Jezik jugoslavenski trojedne kraljevine izjavlja se ovim za savkoliki obseg trojedne kraljevine za jedino i isključivo službeni jezik u svih strukah javnoga života.«⁹⁷

Potpunu pometnju koja je vladala na ovom saboru kao i njeno ozakonjenje ispravio je samoinicijativno Ivan Mažuranić. Saborski zaključci dostavljeni su vladaru na sankciju posredstvom Hrvatske dvorske kancelarije. A Ivan Mažuranić, koji je bio kancelar, prije nego što je podastro zaključke na sankciju, zamijenio je u zaključku o jeziku naziv jugoslavenski nazivom hrvatski.⁹⁸ Je li to Mažuranić uradio u uvjerenju da je tako jedino ispravno i da je sabor bio pod dojmom prolazne obmane, koja se ne smije sankcionirati, ili pak iz bojazni da bi jugoslavensko ime izazvalo sumnju na Dvoru, u ovom slučaju nije bitno. Ipak smatram da su oba ta razloga utjecala na Mažuranićev zahvat. Kralj ipak nije tada dao sankciju tom zakonskom prijedlogu, jer nije htio akceptirati da se hrvatski usvoji kao službeni jezik u *sve struke* javnog života, posebno ne u vojnom i financijskom području, koja su se još služila njemačkim jezikom.⁹⁹

Pitanje uvođenja hrvatskog jezika kao službenog u sve javne poslove na području Trojedne kraljevine kao i ozakonjenje njegovog službenog imena regulirano je tek hrvatsko-ugarskom nagodbom. U tekstu hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine kao i u tekstu njene revizije 1873. godine, §§ 52.–54. odnose se na upotrebu hrvatskog jezika kao jedinog i isključivog službenog jezika u svim ustanovama autonomnih i zajedničkih poslova na teritoriju Trojedne kraljevine Hrvatske. Kako je time po prvi put zakonski, i to temeljnim međudržavnim ugovorom sankcionirana upotreba hrvatskog jezika kao jedinog službenog jezika u Hrvatskoj pod narodnim nazivom hrvatskim, to ćemo zbog posebne važnosti tih odredaba u okviru naše razmatrane teme, odnosna tri člana Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. godine doslovno navesti.

»§ 52. *U svemkolikom obsegu kraljevinâ Hrvatske i Slavonije službeni je jezik hrvatski toli u zakonarstvu, koli u sudstvu i upravi.*

§ 53. *Za organe zajedničke vlade ustanovljuje se također hrvatski jezik službenim jezikom unutar granica kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.*

§ 54. *Predloge i spise u hrvatskom jeziku sastavljene, pa iz kraljevina Hrvatske i Slavonije na zajedničko ministarstvo podnešene, imade to ministarstvo primati i rješidbe svoje na istom jeziku izdavati.*«¹⁰⁰

⁹⁷ Isto, str. 623.

⁹⁸ L. Katić, Pregled povijesti Hrvata, Zagreb, 194., str. 238.

⁹⁹ Šidak i dr., n. dj., str. 23.

¹⁰⁰ Navedeno prema tekstu nagodbe kako ju je donio Pavlinović u Hrvatskim razgovorima, str. 266.–267.

Tako su i nadalje, kao i dotada, u čitavoj drugoj polovici XIX. stoljeća i svi hrvatski jezikoslovci, i pristaše hrvatske ilirske škole, i Karadžićevi pristaše, sve značajnije gramatike, pravopise i rječnike iz tog vremena već u naslovu nazivali narodnim imenom hrvatskog jezika. Navest ćemo neke od njih:

A. Mažuranić: *Slovnica hrvatska*, 1859. g.

B. Šulek: *Hrvatsko-njemački rječnik*, 1860. g.

V. Jagić: *Gramatika jezika hrvatskoga*, 1864. g.

A. Veber: *Slovnica hrvatska*, III. izd., 1876. g. (Prva dva izdanja 1871. i 1873. nose naslov *hervatska*.)

B. Šulek: *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*, 1874/75. g.

M. Divković: *Oblici hrvatskog jezika*, 1879. g.

Isti: *Sintaksa hrvatskog jezika*, 1881. g.¹⁰¹

I. Broz: *Hrvatski pravopis*, 1892. g.

Iznimka je Akademijin Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika, čiji je I. sv. izašao 1880. g. pod uredništvom Đure Daničića. Na samom rubu stoljeća prekida tu tradiciju hrvatskih lingvista Tomo Maretić, koji je na osnovi Karadžićeva i Daničićeva jezika izradio svoju *Gramatiku i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Zagreb, 1899. g.). No i nadalje u svojim raspravama i književnim djelima hrvatski književnici svoj jezik nazivaju samo njegovim narodnim imenom hrvatskim, a neki ne prihvaćaju ni tada Brozovu i Maretićevu karadžićevštinu, tako Ante Radić svoj DOM i nadalje piše u duhu Veberove zagrebačke škole umjerenim etimološkim pravopisom ickavski.

Za vrijeme trajanja predratne kraljevske Jugoslavije u kojoj je hrvatski narod izgubio svaku oznaku svoje državnosti i bio potlačen narod, raznorazni protunarodni režimi nametali su silom svakojake nazive kao službeni naziv njegova narodnog jezika. Listam svoje školske svjedodžbe između 1926. i 1937. godine pa čitam ovakve nazive za hrvatski (nastavni) jezik: godine 1926. bezimeni *nastavni jezik*, god. 1927.–1929. *srpsko-hrvatski jezik*, god. 1930. *hrvatski ili srpski jezik*, a god. 1930.–1937. čak troimeni *srpskohrvatskoslovenački* (bez crtica!) jezik.

Protunarodna vladavina unitarističkih velikosrpskih režima, koje su porobljenim narodima kraljevine Jugoslavije nijekali i samo narodno ime i ime njihova jezika kao oznake narodnog identiteta, bila je osnovni nutarnji uzrok njena rasula 1941. godine. Svijesne toga, za vrijeme drugog svjetskog rata, dvije vlasti suprotnih idejno-političkih ciljeva, svaka sa svojih pozicija vraća narodno ime jeziku hrvatskog naroda. Ustaški režim Nezavisne Države Hrvatske, koji se trudio da bude prihvaćen od hrvatskog naroda kao ostvaritelj

¹⁰¹ Divkovićeve gramatike su bile školske knjige za srednje škole.

njegove vjekovne težnje za vlastitom suverenom državom, i jezik i sve ustanove hrvatskog jezika kao i znanstvene ustanove naziva hrvatskim narodnim imenom i vraća se na stari pravopis zagrebačke škole s nešto jače izraženom etimologijom. S druge pak strane, u narodnooslobodilačkoj borbi izrasle vlasti u skladu s postavljenim ciljem narodnooslobodilačkog rata: izvojevati društvenu i nacionalnu nezavisnost svim narodima Jugoslavije, odmah kod svog konstituiranja, AVNOJ i Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, dakle prva vrhovna zakonodavna i izvršna vlast već prvim zakonskim aktima vraća narodna imena jezicima naroda Jugoslavije. Tako AVNOJ 15. siječnja 1944. godine donosi Odluku (br. 18) o objavljivanju odluka AVNOJ-a na svim jezicima naroda Jugoslavije:

»U duhu federativnog načela izgradnje Jugoslavije na osnovici prava samoodređenja i nacionalne ravnopravnosti . . . odlučuje:

1. Sve Odluke i proglasi Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i njegovog Predsjedništva kao vrhovne zakonodavne vlasti i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije kao vrhovne izvršne i naredbodavne vlasti u Jugoslaviji kao cjelini imaju se objavljivati u službenim izdanjima . . . na *srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku*. Svi ovi jezici su ravnopravni na cijeloj teritoriji Jugoslavije.¹⁰² Iste godine u prosincu predsjednik nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije maršal Jugoslavije Josip Broz Tito izdaje odluku o Službenom listu DF Jugoslavije u kojoj u čl. 2. stoji: »Službeni list štampat će se na *srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku*.«¹⁰³ Dosljedno tim odlukama prve revolucionarne zakonodavne vlasti AVNOJ-a, prvi ustav FNR Jugoslavije od siječnja 1946. godine čitao se u Narodnoj skupštini u *sva četiri jezika* jugoslavenskih naroda, na slovenskom, hrvatskom, srpskom i makedonskom.¹⁰⁴

No breme prošlosti bilo je veliko. Stoljetno shvaćanje dijela inteligencije da se bratstvo i uzajamnost južnoslavenskih naroda može ostvariti samo brisanjem njihovih posebnosti, kao i unitaristička praksa stare Jugoslavije od koje je nova Jugoslavija naslijedila uglavnom granice i međunarodno priznanje pa je smatrana na neki način nastavkom te bivše države, činili su da su se ubrzo poslije završene revolucije uvukla u praksu još neprevladana unitaristička shvaćanja, koja su provedena u život pod pritiskom centralizirane federativne vlasti, a u uvjetima nedovoljno izražene suverenosti i državnosti narodnih republika naroda Jugoslavije. U takvoj političkoj klimi održan je i Novosadski dogovor 1954. godine na kojem je usprkos proklamiranim revolucionarnim socijalističkim načelima o samoodređenju naroda i usprkos posebnom jugoslavenskom socijalističkom načelu o samoupravljanju koji je pro-

¹⁰² Navedeno prema knjizi: Hrvatski književni jezik i pitanje varijanata, pos. otisak časopisa *Kritika*, sv. I., Zagreb, 1969., str. 2.

¹⁰³ Isto, str. 3.

¹⁰⁴ Isto, str. 240.

glašen još 1950. godine, prihvaćena je na tom forsiranom dogovoru formulacija o dvostrukom nazivu hrvatskoga, kao i srpskog književnog jezika. Iako takva formulacija nikada nije i zakonski sankcionirana kao obavezna, niti je ikada i jednim pozitivnim zakonskim aktom obesnažena zakonska Odluka AVNOJ-a iz 1944. godine, ipak je pod pritiskom jakih unitarističkih snaga u državnoj upravi takva formulacija u praksi forsirana kao obavezna.

Protiv takve prakse, još više protiv prakse da se pod zaštitom te dvostruke formulacije i naziva jezika infiltrira jezična varijanta, odnosno leksik i oblici jednog jezika na području drugoga, tj. na štetu hrvatskog jezika, posljednjih godina počeli su se sve odlučnije javljati protesti i negodovanja najprije u stručnim krugovima književnika i lingvista,¹⁰⁵ da poslije Brijunskog plenuma, kada su počeli pucati obruči unitarističkog etatističkog etablismana, zaredaju i protesti široke javnosti, pitanje kodifikacije problematike hrvatskog jezika, pa u vezi s time i njegova službena naziva, postavlja se svakim danom sve više kao problem čije se rješenje ne da dulje odgadati.

U jeku diskusija i protesta javnosti prigodom pojave prvih dvaju svezaka Rječnika hrvatskosrpskog književnog jezika 1969. g. prof. Ljudevit Jonke je u članku *Osnovni pojmovi o jeziku Hrvata i Srba* pritiješnjen između raspoloženja široke hrvatske javnosti i svojeg vlastitog uvjerenja s jedne i još dovoljno jakih unitarističkih snaga s druge strane, dao ovakav savjet uznemirenoj javnosti o upotrebi naziva jezika hrvatskog i srpskog naroda: »*prirodno i politički* (bi bilo:) hrvatski jezik, srpski jezik, hrvatski književni jezik, i srpski književni jezik, *službeno* hrvatskosrpski, srpskohrvatski, hrvatski ili srpski, srpski ili hrvatski.«¹⁰⁶ Njegov kolega prof. Ivo Frangeš mogao je nešto kasnije u donekle povoljnijoj političkoj klimi, kada su unitarističke tendencije barem načelno bile pobijeđene, već slobodnije odgovoriti jednom čitatelju »Vjesnika« na pitanje koji je naziv za hrvatski jezik pravilan: »Mi Hrvati od pamtivijeka, bez obzira na dijalekte, nazivamo svoj jezik hrvatskim. Tim se imenom otvara umjetna književnost u djelu Marka Marulića. Što je točno, pitate me? Točno je ono, što je stoljetna istina.«¹⁰⁷ Kako su i drugi najugledniji hrvatski književnici, jezikoslovci i političari javno govorili o tome da je prirodno pravo hrvatskog naroda, kao i svakog drugog naroda, da svoj jezik naziva svojim narodnim imenom, možemo se nadati da se ta povijesna istina i zakonski sankcionira, kako hi nestala protuslovlja između prirodnog prava naroda i nametnutog službenog imena našeg jezika.

¹⁰⁵ To su među ostalim: Zaključci plenuma Društva književnika Hrvatske, Rezolucija Zagrebačkog lingvističkog kruga od 12. IV. 1966., Izjava znanstvenog kolektiva Instituta za jezik JAZU o jedinstvu i varijantama hrvatskosrpskoga književnog jezika (Jezik, XIII., str. 129.–133.), pa glasovita Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika od 17. III. 1967. i dr.

¹⁰⁶ Hrvatski književni jezik i pitanje varijanata, str. 240.

¹⁰⁷ VJESNIK, 29. XII. 1970., str. 9.

Pošto je ovaj članak već bio napisan, izašla su dva zakona s odredbama o hrvatskom književnom jeziku. U Zakonu o srednjem obrazovanju čl. 11. glasi:

»Nastava u odgojno-obrazovnim organizacijama izvodi se na hrvatskom književnom jeziku.

Za učenike – pripadnike drugih naroda i narodnosti Jugoslavije nastava se izvodi na jeziku tih naroda i narodnosti, prema posebnim propisima.«

Narodne novine – Službeni list SRH

Zagreb, 26. srpnja 1971.

U Zakonu o visokom školstvu čl. 3. glasi:

»Nastava se izvodi na hrvatskom književnom jeziku.«

Narodne novine – Službeni list SRH

Zagreb, 16. kolovoza 1971.

Prema tome možemo s pravom očekivati da će i Ustavna komisija Sabora SRH unijeti u amandmane na Ustav SRH, a Sabor usvojiti odredbu da je službeni jezik u SR Hrvatskoj hrvatski književni jezik.

Zahtjev za to podnijelo je više ustanova, organizacija i društava.

LINGVOSTILISTIČKO PROUČAVANJE HRVATSKOGA JEZIKA

Vatroslav Kalenić

O. Povede li se riječ o stilističkom proučavanju hrvatskoga jezika, često se sama po sebi nameće misao kako je jezična stilistika u nas gotovo nepoznata i skoro nerazvijena znanstvena disciplina, disciplina koja je ostala dužna maltene na svako pitanje o stilskom funkcioniranju izraza, te da je u drugih naroda urađeno mnogo više negoli u nas. Pa ipak, pomnjevija potraga za izvorištima hrvatske stilističke misli odvest će nas u relativno daleku prošlost.

Već godine 1869. objavio je Adolfo Veber raspravu »O slogu hrvatskom«,¹ tj. o stilu hrvatskoga jezika. Djelo nije stilističko samo po naslovu, već je u nekim svojim zapažanjima gotovo suvremeno, lingvostilističko, ako ne po rezultatima, a ono po izboru lingvostilističkih činjenica i po klasifikaciji. Veber npr. piše:

¹ Rad JAZU, knjiga VIII., Zagreb, 1969.